

Rubrika Eksports

Raksts veidots sadarbībā ar LIAA un Eiropas Biznesa atbalsta tīklu Latvijā

Nav datu – nav tirgus

Ineta Želve, *nozare.lv*

Ķīmiskās vielas ir visapkārt – pārtikā, sadzīves ķīmijas produktos, rūpnieciskās instalācijās – atvieglojot ikdienas dzīvi, tās var nodarīt kaitējumu gan videi, gan cilvēku veselībai. Tādēļ ķīmisko vielu riska pārvaldība ir viena no vissvarīgākajām prioritātēm Eiropas un starptautiskajā līmenī. Eiropas Savienībā (ES) izstrādāta ķīmisko vielu regula REACH (*Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals*), kas nosaka ķīmisko vielu un ķīmisko produktu reģistrēšanu, izvērtēšanu, atļauju izsniegšanu un izmantošanas ierobežošanu, par ko informē Latvijas Vides, Ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūras Ķīmisko vielu nodaļas vadītājs Arnis Ludboržs.

Nepieciešamība pēc jaunas ķīmisko vielu politikas skaidrojama ar līdzšinējās sistēmas nespēju kontrolēt ķīmisko vielu izmantošanu un nodrošināt cilvēku un vides aizsardzību pietiekami augstā līmenī. REACH balstās uz principu, ka rūpniecībā ir jāizgatavo, jāimportē, jāizmanto vielas vai jālaiž tās tirgū tādā veidā, lai saprātīgi paredzamos apstākļos cilvēku veselība un vide netiktu negatīvi ietekmēta. Lai to nodrošinātu, ražotājiem un importētājiem ir jāvāc vai jāiegūst dati par vielām un jānovērtē, kā risku cilvēku veselībai un videi var kontrolēt, izmantojot piemērotus riska pārvaldības pasākumus. Saskaņā ar REACH ietekme uz cilvēku veselību un vidi jāpārbauda vairāk nekā 30 tūkstošiem tirgū esošu ķīmisko vielu.

Latvijā ir četras iestādes, kura pilnvarotas veikt kontroles attiecībā uz REACH regulas prasību ievērošanu – Veselības inspekcijas pārraudzībā ir ķīmisko vielu tirdzniecība, Valsts vides dienests orientējas uz vides aspektu novērtējumu rūpniecisko instalāciju kontrolēm, Valsts darba inspekcijas, kas seko līdzī ķīmisko vielu un produktu lietošanai darba vidē, kā arī klāt nācis Patērētāju tiesību aizsardzības centrs, kas kontrolē ķīmiskās vielas izstrādājumos. Līdzšinējā likumdošanā, kas reglamentēja ķīmiskās vielas un ķīmiskos produktus, netika runāts par vielām izstrādājumos.

Soli pa solim – reģistrēšana un izvērtēšana

REACH regula visās ES dalībvalstīs stājusies spēkā 2007.gada 1.jūnijā. Saskaņā ar REACH regulas prasībām katram ķīmiskās vielas ražotājam vai importētājam, kas gadā veic vielas vai vielas vienā vai vairākos maisījumos ražošanu vai importēšanu vienas tonnas vai lielākā apjomā, ir nepieciešams iesniegt reģistrācijas pieteikumu Eiropas Ķīmisko vielu aģentūrā (EĶVA), kas atrodas Helsinkos.

Lai izvairītos no biznesa pārtraukšanas un tirgus apturēšanas, no 2008.gada 1.jūnija tika ieviests sešus mēnešus ilgs pārejas periods, kura laikā notika provizoriskā reģistrācija. Katram uzņēmumam, kas ražoja vai importēja vielas vairāk nekā vienas tonnas apjomā gadā, bija jāpaziņo sava identitāte, reģistrējamās ķīmiskās vielas un termiņš, kad plānots tās reģistrēt. Ja uzņēmums veicis ķīmisko vielu provizorisko reģistrāciju, tad var izmantot pārejas periodu, turpinot ražot un importēt ķīmiskās vielas.

Pirmais reģistrācijas procesa posms noslēgsies 2010.gada 1.decembrī – līdz šim datumam reģistrējamas visas ķīmiskās vielas, kuru apjoms tirgū pārsniedz 1000

tonnas gadā, īpašu uzmanību pievēršot vielām, kas rada lielākas bažas, piemēram, kancerogēnām, mutagēnām un reproduktīvajai sistēmai toksiskām vielām (KMR), un vielām, kas ir ļoti toksiskas ūdens videi un var radīt ilgtermiņa ietekmi uz ūdens vidi. Nākamais reģistrācijas etaps ir 2013.gada 1.jūnijs, līdz kuram ir reģistrējamas visas ķīmiskās vielas, kas pārsniedz 100 tonnas gadā. Līdz 2018.gada 1.jūnijam reģistrējamas visas pārējās ķīmiskās, kuru apjoms pārsniedz vienu tonnu gadā. Visām vielām, kuras nepieciešams reģistrēt, jāveic ķīmiskās drošības novērtējums, kā mērķis ir identificēt drošus apstākļus zināmajiem vielas lietošanas veidiem. Par riska novērtējumu atbildīgas konkrētās ES dalībvalsts kompetentās iestādes, Latvijas gadījumā – Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas aģentūra, kas veic fizikālķīmisko un ekotoksikoloģisko novērtējumu, sadarbojoties ar Sabiedrības veselības aģentūru, kas var veikt ķīmiskās vielas toksikoloģisko novērtējumu.

Atļaujas un ierobežojumi

Riska novērtējums sastāv no divu elementu mijiedarbības – vielas bīstamība un iedarbība. Jo plašāk viela tiek lietota, jo lielāks risks. Riska novērtējumam seko riska pārvaldība. Ja nav iespējams atrast piemērotus riska pārvaldības pasākumus, tad vielas lietošana var tikt ierobežota vai aizliegta.

Jaunais princips, ko definē REACH regula, ir licencēšanas nepieciešamība īpaši bīstamām ķīmiskām vielām. Šī procesa mērķis ir nodrošināt, ka riski, kas saistīti ar ķīmiskajām vielām, kuras rada ļoti lielas bažas, ir atbilstoši kontrolēti. Šīs vielas tiek aizstātas ar pienācīgām alternatīvām vai tehnoloģijām vai to lietošana notiek, pamatojoties uz būtiskiem sociālekonomiskiem apsvērumiem. Licence no Eiropas Komisijas (balstoties uz EĶVA atzinumu) tiek piešķirta, ja uzņēmums var pierādīt, ka risks, kas saistīts ar vielas lietošanu, tiek pietiekami kontrolēts. Būtiski, ka attiecībā uz pieteikumiem licences saņemšanai apjoma ierobežojumus nenosaka, un vielas, kurām nepieciešama licence, ne vienmēr nepieciešams reģistrēt. Tas ir arī dārgs *prieks* – uzņēmumam atļaujas saņemšana vienai vielai uz laiku līdz pieciem gadiem ir 50 000 eiro.

Aizliegumi un ierobežojumi ir aktualizēta direktīvas 76/79/EKK versija regulas formātā, kas stāties spēkā šī gada 1.jūnijā. Vielas, uz kurām attiecinā ierobežojumus, ir tādas vielas, kuras rada nepieņemamu risku cilvēka veselībai vai videi visās ES valstīs. Ierobežojumi arī nozīmē, ka kādu vielu var pilnīgi aizliegt ražot vai arī noteikt ierobežojumus attiecībā uz konkrētiem vielas lietošanas veidiem.

Pildām normatīvus

Pārņemot ES likumdošanu ķīmisko vielu politikas jomā, lielā mērā visa atbildība jāuzņemas uzņēmumam, jo valsts institūcija nevar atbildēt par kāda uzņēmuma ievestu ķīmisku vielu. Uzņēmumam jāpierāda, ka konkrētā viela ir droša realizēšanai un integrējama citos produktos. Latvijā aptuveni 200 uzņēmumi saskaņā ar REACH regulu veikuši provizorisko reģistrāciju. Vislabāk ar provizorisko reģistrāciju gājis farmācijas nozares uzņēmumiem (100%), aptuveni 90% ķīmijas nozares uzņēmumu veiksmīgi veikuši provizorisko reģistrāciju, arī metālapstrādes un tekstilrūpniecības uzņēmumi izgājuši šo etapu.

Latvijā lielākais sadzīves ķīmijas ražotājs AS *Spodrība* REACH regulas izpratnē ir pakārtotais lietotājs – gan produktu/preparātu ražotājs, gan importētājs no valstīm, kas ir ārpus ES. Galvenā uzņēmuma loma ir identificēt un ieviest atbilstošus drošības pasākumus, lai kontrolētu riskus, ko pa informācijas piegādes ķēdi nodod ražotājs, kā arī piegādāt informāciju lietotājiem, lai nodrošinātu produktu drošu lietošanu, informē uzņēmuma vadošā ķīmijas speciāliste Daina Jelsmane.

Gatavojoties REACH regulas ieviešanai, AS *Spodrība* nācās visus ražotajā produkcijā izmantotos preparātus *saskaldīt* individuālās vielās, lai no piegādātājiem noskaidrotu aptuveni 600 preparātos esošo vielu saturu. Nākamais solis bija izrēķināt katras individuālās vielas izlietojuma apjomu gadā.

Ja vairāki uzņēmumi lieto vienu un to pašu vielu, tad reģistrāciju var veikt tikai viens no uzņēmumiem. Darbības koordinācijas nolūkiem izveidots Forums informācijas apmaiņai par vielām (SIEF), kurā iespējams dalīties ar vielu datiem un atrast citus reģistrantus. Šobrīd lielākās ES dalībvalstis uzņemas SIEF galvenā dalībnieka lomu, kas virza procesu un veic vielu testus.

Farmācijas uzņēmuma *Grindeks* Pētniecības un attīstības laboratorijas vadītājs Ēriks Ivanovskis stāsta, ka *Grindeks* savā darbībā lieto vairāk par 250 dažādām ķīmikālijām, no kurām 71 *formāli* pakļaujas prasībām tikt reģistrētām REACH, kaut gan vairākas no tām ir plaši lietotas jau simtiem gadu. Eksperts uzskata, ka milzīgais ķīmikāliju skaits var izsaukt apjukumu arī pašā Eiropas ķīmisko vielu aģentūrā (EĶVA), līdz ar ko vielu reģistrēšanas process nekļūs īsāks.

Sāpīgs jautājums ne tik lieliem uzņēmumiem ir piemērotā samaksa par vielu reģistrāciju. Vienas vielas, kuras apjoms pārsniedz 100 000 tonnas gadā, reģistrācija izmaksā 31 000 eiro. Taču uzņēmumiem iespējams sadarboties, veidojot kopīgus ķīmisko vielu dosjē, tādējādi tiek piemērota 25% atlaide katram uzņēmumam. Atlaižu ir arī mazākiem un vidējiem uzņēmumiem, savukārt mikro uzņēmumiem tiek piemērota atlaide 90% apmērā.

Ieguvumi uzņēmumiem un sabiedrībai

Pilnīgākas zināšanas par vielai piemērotajām īpašībām ir priekšnoteikums bīstamo vielu riska novērtējumam, kontrolei un riska samazināšanas pasākumiem. Sakārtota ķīmisko vielu politika var palīdzēt uzņēmumam novērst skandālus, kurus var izraisīt bīstamu vielu klātbūtne izstrādājumos. Vienkāršota likumdošana skaidrāk nosaka uzņēmuma atbildību un pienākumus, līdz ar to izvairoties no nepamatotām patērētāju sūdzībām vai prasībām, kā rezultātā līdz ar informācijas caurskatāmību pieaug patērētāju uzticība uzņēmumam.

REACH balstās uz šādiem principiem:

- Nav datu par ķīmisko vielu: nav tirgus!
- Rūpniecībai ir jāpierāda, ka izvēlētā vielas izmantošana ir droša.
- Tiek ņemts vērā viss ķīmiskās vielas dzīves cikls.
- Tiek īstenots piesardzības princips.
- Tiek izmantota uz risku balstīta pieeja.
- Publiski pieejama pilnīgāka informācija par ķīmiskajām vielām.